

Lanstyák István – Simon Szabolcs

A magyar és a szlovák nyelv választása három szlovákiai magyar településen

Bevezetés: a tanulmány témája

Az alábbiakban a nyelv választás néhány kérdését vizsgáljuk – vagy szerényebben inkább azt kellene írunk: vetjük föl – három eltérő jellegű szlovákiai magyar beszélőközösségben: Dunaszerdahelyen, Pereden és Losoncon. Elvi kiindulópontunk az, hogy a nyelv választás nem ötletszerű, hanem rendszerszerű, megvannak a maga föltárható törvényszerűségei, szabályai (vö. Fishman 1972:244). Ezek megismerése már csak azért is fontos, mert a nyelv választás alapvetően társadalmilag és kulturálisan motivált (még ha vannak lélektani összetevői is), s ezért társadalmi és kulturális jelentést hordoz (Gibbons 1992:22; a kódváltás társadalmi meghatározottságára lásd még Gal 1991). Egy-egy két nyelvű közösség nyelvi jellemzésének fontos része a beszélők egyes csoportjaira jellemző nyelv választási stratégiák tisztázása. Ezek alkotják a beszélők kétnyelvű kommunikatív kompetenciájának egyik leglényegesebb összetevőjét.

Vizsgálatunkban elsősorban arra figyeltünk, hogy a nyelvhasználat különféle színterein vannak-e eltérések a három említett település adatközlőinek nyelv választási szokásai közt, s ha igen, milyenek. Mivel Dunaszerdahely erősen magyar többségű város, Pered erősen magyar többségű falu, Losonc pedig erősen szlovák többségű város,⁷ e különbségek egyik fontos okát a *többségi / kisebbségi* jellegben, egy másikat pedig a *város / falu* jellegben láthatjuk.⁸

Az RSS-kutatásról

Tanulmányunk a *Sociolinguistics of Hungarian outside Hungary* című nemzetközi nyelvkörnyezettani, történeti szociolingvisztikai és kétnyelvűségi kutatás empirikus adataira épül. Szlovákiában az említett három település szolgált kutatópontként: Dunaszerdahely, Pered és Losonc. A kutatás Kontra Miklós vezetésével folyt 1995-ben és 1996-ban a Kárpát-medence hét országában, beleértve Magyarországot (csak Horvátország maradt ki), s két nagy témakörre irányult. Az egyik annak megállapítása volt, hogy a nyelvhasználat egyes jellemző színterein⁹ a kiválasztott települések magyar anyanyelvű lakossága

⁷ Az 1991. évi népszámlálás adatai szerint a csallóközi Dunaszerdahely 23 236 lakosából 19 347 volt magyar nemzetiségű, a lakosság 83,3%-a; a mátyusföldi Pered 3816 lakosából 3254 volt magyar nemzetiségű, a lakosság 85,3%-a; a nógrádi Losonc 28 861 lakosából 4830 magyar nemzetiségű, az összlakosság 16,7%-a. (Gyurgyik 1994:149, 151, 157.) A 2001. évi népszámlálás adatai még nem ismeretesek.

⁸ A „többségi” / „kisebbségi” ebben az írásban csupán számszerű, de hatalom nélküli többségre, ill. kisebbségre utal, a kettő különbségére vö. Skutnabb-Kangas 1997: 18.

⁹ *Nyelvhasználati színtéren* a beszélők nyelvhasználatát befolyásoló külső (= a beszélőn kívüli) és belső, ill. nyelvi és nyelven kívüli tényezők által meghatározott társadalmi közeget értjük. Ilyen pl. a családi és baráti kör; a munkahely; az állami hivatalok stb. Vö. Bartha 1999:91–97.

mely nyelveket használja. A másik témakör nyelvi jellegű volt: néhány, a kisebbségi magyar nyelvvaltozatokra jellemző nyelvi változó társadalmi eloszlásának feltárása volt a cél. (A kutatásra lásd Kontra 1996/1998, 1998, 1998/1999, szlovákiai vonatkozásaira Lanstyák 2000: 21–27 és *passim*).

Az említett helységekből *kvótamintát* alkalmaztunk: a 36 adatközlő fele *csak alapfokú iskolázottsággal* rendelkezett, a másik fele pedig *felsőfokú végzettségű* volt.¹⁰ Mindkét vizsgált műveltségi kategórián belül három-három *korcsoportot* különböztettünk meg: fiatalok, középkorúak és idősek. Ez azt jelenti, hogy összesen 6-6 ember tartozott egy-egy csoportba (gyakorlati problémák miatt Pereden 5, 6, ill. 7). Ezen kívül arra törekedtünk, hogy az egyes csoportokban *a férfiak és a nők aránya* lehetőleg minél kiegyenlítettebb legyen (összességében 58 férfi és 50 nő adatközlőnk volt). Továbbá azon voltunk, hogy az adatközlők egy része az egykor *szlovák tannyelvű alapiskolába* járók közül kerüljön ki, hiszen ezek a szlovákiai magyar lakosság nem elhanyagolható részét alkotják (108 adatközlőnk közül 14 járt mindig szlovák tannyelvű alapiskolába, s további 6 a magyar mellett járt szlovákba is, ez az adatközlőknek 13,0 ill. 5,6%-a)¹¹. A mellékletben megtalálható a vizsgálati alanyok néhány további jellemzője, amely segíthet az adatok értelmezésében.

A kvóták által meghatározott kötöttségeken túl az adatközlők kiválasztása *gyakorlati megfontolásokon* alapult. A terepmunkások ismeretségi körükből indultak ki, s folytatták ismerőseik ismerőseinek felkutatásával. Föltehető, hogy így a mintában több az „öntudatos”, azaz erős, egyértelmű magyar identitással rendelkező személy, mint amennyi véletlen mintavétel esetén volna. Ha ehhez hozzávesszük, hogy a minta erősen torzít az értelmiségiek javára, világos, hogy az adatokból csak nagy-nagy óvatossággal vonhatók le következtetések az adott települések egész magyar lakosságára nézve.

A nyelv választás dimenziói a magánérinkezésben

Az adatközlők nyelvhasználatára vonatkozó adatokat öt csoportba soroltuk attól függően, hogy külső – a beszélő személyén kívüli – tényezők mekkora szerepet játszanak a nyelv választásban:

1. Az adatközlők aktív „egyszemélyes” nyelvhasználat (aktív magánszféra)
2. Az adatközlők passzív „egyszemélyes” nyelvhasználat (passzív magánszféra)
3. Az adatközlők kisközösségi nyelvhasználat

¹⁰ *Alapfokú* végzettségűeknek azokat a személyeket tekintettük, akiknek nem volt érettségi vizsgájuk, azaz vagy csak alapiskolát végeztek, vagy pedig olyan szaktanintézetbe (szaktanintézeti osztályba) jártak, amelyben a tanulmányok érettségi nélkül zárultak. *Felsőfokú* végzettségüként alapvetően azokat a személyeket vettük számba, akik főiskolai vagy egyetemi diplomával rendelkeztek. Ám az adatközlőkkel szemben támasztott egyéb követelményeknek is megfelelő diplomás személyek száma Pereden olyan alacsony volt, hogy kénytelenek voltunk e csoportba sorolni néhány olyan személyt is, aki csupán érettségi vizsgával rendelkezett (esetleg szakosító iskolába járt), de értelmiségi munkakörben dolgozott.

¹¹ *Jelenleg* a magyar nemzetiségű diákoknak országosan 18%-a jár szlovák tannyelvű alapiskolába (az 1996–1997-es tanévből származó adatok). Ez az arány korábban volt alacsonyabb is, de magasabb is. L. László 1998: 169–173; vö. még Lanstyák 2000: 112.

4. Az adatközlők nyelvhasználata a kevésbé központosított nyilvános nyelvhasználati szintereken
5. Az adatközlők nyelvhasználata az erősebben központosított nyelvhasználati szintereken.¹²

A *nyelvválasztásra* vonatkozó adatokon kívül figyelembe vettünk még az adatközlők *nyelvtudására* vonatkozó adatokat is.

A nyelvválasztást befolyásoló külső tényezők közül a következő háromra voltunk tekintettel:

1. személyi kontextus, a társas együttselekvés többi résztvevője, azaz az adatközlő *beszélgetőtársai* és az ún. *meghallók*,¹³ ezek státusa, ill. az adatközlőkhöz fűződő viszonya; ezek mintegy nyomást gyakorolnak a beszélőre, befolyásolva nyelvválasztását.
2. a nyelvi és társadalmi környezet, *a két nyelv szimbolikus és valóságos jelene az illető településen* (ami részben a települések etnikai és nyelvi jellegének függvénye), az ott élők tipikus attitűdjei, normái; mindez mintegy nyomást gyakorol a beszélőre valamilyen irányban (vagy éppen ellentétes irányokban is, konkrét beszédhelyzetektől függően, vagy még azokon belül is).
3. a politikai kontextus: *jogszabályok és más hatósági eszközök*, ill. a hatósági nyomásgyakorlás.

Föltételezésünk szerint e három tényező eltérő mértékben érvényesül az említett ötféle adatscsoportban, ill. nyelvhasználati szintéregyüttesben/nyelvválasztási helyzetben. A személyi kontextus nyomásgyakorlása a magánszférában, azaz az első két nyelvhasználati szintéregyüttes esetében nem vagy csak marginálisan játszik szerepet (a határesetekben, ill. kevésbé jellemző módon), a kisközösségi és a társadalmi szférát viszont (a harmadik, negyedik és ötödik szintéregyüttest) erősen meghatározza. A nyelvi és társadalmi környezet valószínűleg mindenfajta nyelvválasztási helyzetben befolyást gyakorol a nyelvválasztásra, még az aktív magánszférában is (első csoport). Bár ott érvényesülése viszonylag csekély, mégis talán épp a helyen érhető tetten a legtisztábban (mivel a többi tényezővel kevésbé kell számolni). A nyelvi és társadalmi környezet nyomása legerősebben a társadalmi szférában (negyedik és ötödik csoport) érvényesül. A politikai tényező a magánszférában és a kisközösségi szférában nem befolyásolja jelentősen a nyelvválasztást, szerepe csupán a társadalmi szférában erős, ott is főleg az erősen az állami befolyás alatt álló szintereken (államigazgatás) és más központilag irányított szintereken (pl. a gazdasági szférában).

Az egyes külső tényezők szerepét a vizsgált nyelvválasztási helyzetekben, ill. nyelvhasználati szintércsoportokon tehát nagyjából a következőként tételeztük:

¹² Azokat a szintereket, melyeknek az adatait egy-egy csoporton belül összevontan vizsgáltuk, egyfajta *nyelvhasználati szintéregyüttesnek* is tekinthetjük, melyen a nyelvhasználatot a fenti három külső tényező föltételezésünk szerint hasonló mértékben befolyásolja. A nyelvválasztás szempontjából pedig ezek a szintéregyüttesek eltérő *nyelvválasztási helyzetekként* is felfoghatók.

¹³ A meghalló olyan személy, aki nem része a beszélgetésnek, de jelen van, és hallja vagy hallhatja a beszélgetést, s ezáltal befolyásolhatja is annak tartalmát és minyelvűségét.

**Külső tényezők hatásának feltételezett mértéke
az adatközlők nyelvválasztására a különféle nyelvhasználati
szintércsoportokon**

Kontextus:	Magánszféra		Kisközösségi szféra	Társadalmi szféra	
	aktív	passzív		kevésbé köz- pontosított	erősebben központosított
a) személyi	elhanyagol- ható	elhanyagol- ható	erős	erős	erős
b) nyelvi/társad	csekély	közepes	közepes	erős	erős
c) politikai	elhanyagol- ható	csekély	elhanyagol- ható	közepes	erős
	1.	2.	3.	4.	5.

1. Az adatközlők aktív „egyszemélyes” nyelvhasználata (aktív magánszféra)
2. Az adatközlők passzív „egyszemélyes” nyelvhasználata (passzív magánszféra)
3. Az adatközlők kisközösségi nyelvhasználata
4. Az adatközlők nyelvhasználata a kevésbé központosított nyilvános nyelvhasználati szintereken
5. Az adatközlők nyelvhasználata az erősebben központosított nyelvhasználati szintereken
  - a) személyi kontextus (résztevők)
  - b) nyelvi és társadalmi kontextus (a két nyelv szimbolikus és valóságos jelenléte az illető településen, az ott élők tipikus attitűdjei, normái, azaz a társadalmi nyomásgyakorlás)
  - c) politikai kontextus (jogszabályok, ill. hatósági nyomásgyakorlás)

Falu/város, illetve többségi/kisebbségi viszonylatban egyes szintércsoportokon a következő különbségeket tételeztük:

**A falu–város, ill. kisebbségi–többségi helyzet
feltételezett befolyása
az egyes nyelvhasználati szintércsoportokra**

Kontextus:	Magánszféra		Kisközösségi szféra	Társadalmi szféra	
	aktív	passzív		kevésbé köz- pontosított	erősebben központosított
a) falu/város	elhanyagol- ható	elhanyagol- ható	elhanyagol- ható	csekély	közepes
b) többségi/ kisebbségi	elhanyagol- ható	csekély	közepes	erős	erős

Magyarázképpen el kell mondani, hogy *falu/város* viszonylatban lényeges tényező, hogy Pered egy szlovák többségű központi településhez, Vágsellyéhez¹⁴ gravitáló falu, vagyis nem általában „magyar város/magyar falu” helyzetről van szó, hanem „magyar többségű, de szlovák központhoz gravitáló falu és magyar többségű, központként is működő város” helyzetről. „*Többségi/kisebbségi*” viszonylatban elsősorban két, regionális központként is működő város, Dunaszerdahely és Losonc összehasonlítása gyümölcsöző, de a szlovák többségű, regionális központként is működő város a magyar többségű, de szlovák többségű városhoz gravitáló faluval is összehasonlítható.

1. Az adatközlők aktív „egyszemélyes” nyelvhasználata (aktív magánszféra)

Ebbe a kategóriába jórészt az egyszemélyes tevékenységfajtákat soroltuk; ezekhez nem tartozik hozzá szükségszerűen másik ember (másik *lény* igen, természetfölötti személy vagy állat), ezért tipikus esetben, a beszélőnek nem kell tekintettel lennie más emberekre, azaz más emberek nyelvtudására és nyelvi attitűdjeire. Ilyen tevékenység leginkább a *gondolkodás*, de sok esetben az *imádkozás*, *számolás* és az *állatokhoz szólás* is. A káromkodás egyfajta határeset, mint önkifejezés ide sorolható. Ezért talán ebben a szférában lehet a legjobban tetten érni a beszélő saját nyelvi attitűdjeit (kivételesen: a számolás, amely sokszor az iskoláztatás minyelvűségének kérdése).

Többségi : kisebbségi helyzet vonatkozásában itt is – mint mindenütt – számolni kell a nyelvi és társadalmi környezet nyomásával, még ha ez valószínűleg más színtérsoportokhoz képest csekély is.¹⁵ Az atipikus esetben némi szerepük lehet más embereknek is, főleg az esetleges meghallóknak, ill. – szélső esetben – beszélgetőtársaknak is, s természetesen a politikai tényező közvetett hatását sem lehet teljességgel kizárni, még ha az általában elhanyagolható is.

Ezeket a színtereket *viszonylag egyöntetű nyelvhasználatot* tapasztalunk: legszlovákosabbnak Losonc bizonyult, utána Pered következik, majd pedig Dunaszerdahely. Ebben a három említett tényező közül a nyelvi, ill. társadalmi környezet nyomása játszhat szerepet, amely Losoncon a szlovák nyelv választása irányába hat; Pered ellentmondásos helyzetben van (magában a faluban a nyomás a magyar nyelv használata felé „viszi” az adatközlőket, a tágabb környezet, pl. a járási székhely viszont a szlovák nyelv felé), a másik végpont Dunaszerdahely. Az adatok közti különbségek azonban csak a káromkodás esetében kétségtelenül szignifikánsak:¹⁶ a legtöbb szlovákul (is) káromkodó adatközlő Losoncon van, utána Pered következik, majd pedig Dunaszerdahely. Ennek az lehet az oka, hogy Pe-

¹⁴ Vágsellye 24 776 lakosából 5413 volt 1991-ben magyar nemzetiségű, az összlakosság 21,9%-a. Megemlítjük még, hogy a vizsgálat idején a járási székhely még Galánta volt, melynek 16 978 lakosából 1991-ben 6890 volt magyar nemzetiségű, azaz a lakosság 40,6%-a (Gyurgyík 1994: 150–150).

¹⁵ A nyelvi, ill. társadalmi környezet az összes ide sorolt tevékenységformánál befolyásolhatja némiképpen a nyelvválasztást, még a gondolkodásnál is, pl. az, hogy milyen nyelvű személyekről gondolkodik az adatközlő. Számolni is szokott az ember társas együttműködés során, meg imádkozni is, de mégis talán ezeken a területeken van az embernek általában a legnagyobb szabadsága arra, hogy olyan nyelven, ill. nyelveken végezze e tevékenységeket, amelyeken maga akarja.

¹⁶ Az összehasonlított csoportokba tartozó adatközlők válaszai közötti különbséget akkor tekintjük *szignifikánsnak*, ha a p értéke 0,05 alatt van (azaz 5%-nál kisebb a valószínűsége annak, hogy az eltérések a véletlennek tudhatók be), *nem szignifikánsnak* pe-

reden mint községben a közösségi norma fékezi a káromkodást (Pereden 20 adatközlő nem szokott káromkodni, ezzel szemben Losoncon csak 11, Dunaszerdahelyen pedig 10; a csoportok közti különbség enyhén szignifikáns), így föltehetőleg több adatközlő is később szokott rá a káromkodásra, az iskolában, a hadseregben vagy a munkahelyén, ott pedig nagyobb valószínűséggel történt mindez szlovák nyelven. Ezért lehet az, hogy a peredik közt több a szlovákul (is) káromkodó, mint a dunaszerdahelyiek közt, annak ellenére, hogy Pereden saját bevallásuk szerint kétszer annyian egyáltalán nem káromkodnak.

3. táblázat

Az adatközlők magyar és szlovák nyelvhasználata az aktív magánszférában
(RSS-kutatás 1996; N = 108.)

Magyar nyelvet használ:	Pered			Dunaszerdahely			Losonc			Khi
	N	szám	%	N	szám	%	N	szám	%	
Gondolkodás közben	36	36	100,0	36	36	100,0	36	36	100,0	–
Imádkozás közben	36	34	94,4	36	29	80,6	35	31	88,6	ix
Számolás közben	36	35	97,2	36	35	97,2	36	34	94,4	ix
Állatokhoz szólva	35	35	100,0	36	36	100,0	36	33	91,7	bx
Káromkodás közben	35	15	42,9	35	25	71,4	35	22	62,9	b
Szlovák nyelvet használ:	Pered			Dunaszerdahely			Losonc			Khi
	N	szám	%	N	szám	%	N	szám	%	
Gondolkodás közben	36	7	19,4	36	3	8,3	36	8	22,2	i
Imádkozás közben	36	0	0	36	0	0	35	1	2,9	ix
Számolás közben	36	10	27,8	36	3	8,3	36	11	30,6	i
Állatokhoz szólva	35	0	0	36	3	8,3	36	10	27,8	ax
Káromkodás közben	35	7	20,0	35	2	5,7	35	13	37,1	a

dig akkor, ha a p értéke meghaladja a 0,05-öt (vagyis 5%-nál nagyobb az eltérések véletlenszerűségének valószínűsége). A szignifikáns különbségek esetében a különbséget akkor tekintjük *erősen szignifikánsnak*, ha a p értéke 0,01 alatt van (az eltérések véletlenszerűségének valószínűsége 1%-nál kisebb), s akkor *enyhén szignifikánsnak*, ha a p értéke 0,01 és 0,05 között van (az eltérések véletlenszerűségének valószínűsége 1–5% között van). A nem szignifikáns különbségek esetében az eltéréseket akkor tekintjük *csaknem szignifikánsnak*, amikor a p értéke 0,05 és 0,1 között van (a különbségek véletlenszerűségének valószínűsége itt 5–10% között van). A kérdéshez tartozó adatok szignifikanciaszintjét: a, b, c, x (ax, bx, cx), kódok jelölik a táblázatok utolsó oszlopában. a: erősen szignifikáns; b: enyhén szignifikáns; c: csaknem szignifikáns; x: szignifikáns valamilyen szinten (vagy csaknem szignifikáns), de túl sok az 5-nél kisebb várt gyakoriságok száma, s emiatt a khi-négyzet-próba érvényessége kétséges lehet; i: inszignifikáns; (i: egyszerűen inszignifikáns; ix: inszignifikáns, de ugyanakkor túl sok az 5-nél kisebb várt gyakoriságok száma, s emiatt a khi-négyzet-próba érvényessége kétséges lehet).

2. Az adatközlők passzív „egyszemélyes” nyelvhasználata (passzív magánszféra)

Ebbe a csoportba szintén „egyszemélyes” tevékenységfajtákat soroltunk. Szemben az előző csoporttal, amelybe olyan tevékenységfajták tartoztak, melyekkel együtt járt a nyelv aktív használata, a második csoportba sorolt tevékenységfajtákban adatközlőink csupán egy mások által kibocsátott üzenet vevői: olvasók vagy hallgatók. A (néma) olvasás esetében egyértelműen egyszemélyes tevékenységről van szó, a rádióhallgatás, ill. tévénézés esetében számolni lehet más személyek jelenlétével is (ezek tipikus esetekben a beszélő privát szférájához tartoznak).

Ennél fogva itt is azt az esetet vehetjük tipikusnak, amikor *az adatközlőnek nem kell tekintettel lennie környezetére*, vagyis az esetleges résztvevők, ill. meghallók – legalábbis az olvasás esetében – elhanyagolható szerepet játszanak, s a jogszabályok hatása is csekély. Csupán a nyelvi és társadalmi környezet nyomása érvényesül valamivel nagyobb mértékben, ezért elsősorban többségi / kisebbségi viszonylatban lehet eltérésekkel számolni. A rádió- és tévéműsorok többségének elérhetősége ugyan mindhárom településen azonos, az olvasnivalóknál Losonc hátrányos helyzetben lehet (ezt a nyelvi és társadalmi környezet tényezőjéhez soroljuk): nyilván kisebb a választék a folyóiratokból, s a könyvvállomány is bizonyára szegényesebb a járási könyvtárban. Ezenkívül inkább az van benne a levegőben, hogy az emberek szlovákul olvasnak, olvassanak. (Hiszen a körülöttük lévő emberek, munkatársak, szomszédok stb. többsége is szlovák lapokat, könyveket stb. olvas.)

Az egyes szintéregyüttéseken belül is lehetnek különbségek, hiszen nehezebb lehet pl. szakirodalomhoz hozzájutni, mint vallásos irodalomhoz. A rádió- és tévéműsoroknál viszont a téma, vagyis az adatközlő érdeklődése befolyásolja a nyelvválasztást, hiszen a belpolitikai témákról részletesen a szlovák rádió és a szlovák tévé magyar adásán kívül leginkább a szlovák rádióból és tévéből lehet értesülni.

4. táblázat

**Az adatközlők magyar és szlovák nyelvhasználata
a passzív magánszférában
(RSS-kutatás 1996; N = 108.)**

Magyarul olvas/ hallgat/néz	Pered			Dunaszerdahely			Losonc			Khi
	N	szám	%	N	szám	%	N	szám	%	
Verset	36	31	86,1	36	33	91,7	34	31	91,2	ix
Filmeket	36	36	100,0	35	35	100,0	35	31	88,6	bx
Bibliát	36	31	86,1	36	25	69,4	33	23	69,7	i
Szórakoztató műsort	36	36	100,0	36	35	97,2	34	32	94,1	ix
Újságot	36	36	100,0	36	36	100,0	36	35	97,2	ix
Sportközvetítést	34	25	73,5	33	29	87,9	32	30	93,8	c
Időjárás-jelentést	36	33	91,7	36	35	97,2	36	35	97,2	ix
Szakirodalmat	36	22	61,1	36	28	77,8	34	23	67,6	i
Híreket, híradót	36	32	88,9	36	35	97,2	35	34	97,1	ix

Szlovákul olvas/ hallgat/néz	Pered			Dunaszerdahely			Losonc			Khi
	N	szám	%	N	szám	%	N	szám	%	
Verset	36	12	33,3	36	7	19,4	34	18	52,9	b
Filmeket	36	31	86,1	35	32	91,4	35	34	97,1	ix
Bibliát	36	2	5,6	36	3	8,3	33	6	18,2	ix
Szórakoztató műsort	36	22	61,1	36	21	58,3	34	21	61,8	i
Újságot	36	26	72,2	36	25	69,4	36	30	83,3	i
Sportközvetítést	34	22	64,7	33	21	63,6	32	23	71,9	i
Időjárás-jelentést	36	28	77,8	36	21	58,3	36	24	66,7	i
Szakirodalmat	36	14	38,9	36	24	66,7	34	22	64,7	b
Híreket, híradót	36	26	72,2	36	21	58,3	35	30	85,7	b

Ha általában nézzük az egyes települések „szlovákossági sorrendjét”, azt látjuk, hogy a legtöbb esetben itt is szlovákosabb Pered Dunaszerdahelynél, és olykor Losoncnál is. A különbségek azonban csak négy esetben szignifikánsak (a 18-ból), s abból is az egyikben az alacsony elemszám miatt a chi-négyzet-próba érvényessége kétes.

Ha a kétes esettől eltekintünk, a többi esetben *Pered megelőzi Dunaszerdahelyt*, azaz Pereden többen hallgatnak, ill. néznek szlovák nyelvű hírműsorokat és olvasnak szlovák nyelvű verseket, mint Dunaszerdahelyen (első helyen mindkét esetben Losonc áll). Sportműsorokat pedig Pereden a losonciaknál is és a dunaszerdahelyieknél is kevesebben néznek magyarul. Ezt elsősorban a nyelvi, ill. társadalmi környezet nyomásának tulajdoníthatjuk: Pered közelebb van a „szlovák világ”-hoz, a perediek valószínűleg többet érintkeznek szlovákokkal, mint a dunaszerdahelyiek, ezért fontosabbak számukra a Szlovákiáról szóló hírműsorok, a szlovák sportesemények. Sőt – ezek szerint – még verset is nagyobb arányban olvasnak szlovákul (ez persze egy ilyen kisszámú mintánál nem sokat jelent).

3. Az adatközlők kisközösségi nyelvhasználata

Ebbe a csoportba is jórészt az intim szféra tartozik még, a közeli családtagokkal (szülők, nagyszülők, házastárs, gyermekek), barátokkal és szomszédokkal való kapcsolattartás nyelve. Határeset az idegenek megszólítása. Az előző két csoporttól eltérően itt már *kétoldalú kommunikációról* van szó, ahol a személyi kontextusnak erős a hatása, mivel figyelembe kell venni a beszélgetőtárs(ak) nyelvi attitűdjét, a társadalmi konvenciókat stb. Természetesen a nyelvi és a társadalmi környezet nyomása is érvényesül. Hatóságilag viszont ezek a színterek egyáltalán nincsenek szabályozva.

Bár magánjellegű nyelvhasználatról van szó, *általában nem az adatközlő attitűdjei játsszák a fő szerepet*. Pl. a nagyszülőkkel, szülőkkel való nyelvhasználat az adatközlő számára adottság. Áruklodóbb a gyerekekkel vagy a barátokkal beszélt nyelv, de az utóbbit meghatározza a környezet „minyelvűsége”. Nehéz értelmezni a magánlevél írására vonatkozó adatokat, mivel nem világos, hogy ezeknek az egyes adatközlők esetében ki a tipikus címzettje. Az idegen megszólítása faluban is egyedi eset, hiszen Pereden az idegenről könnyebben tudják, hogy nem falubeli, és ezért nagyobb a valószínűsége, hogy szlovák.

**Az adatközlők magyar és szlovák nyelvhasználata
a kisközösségi szférában**
(RSS-kutatás 1996; N = 108.)

Általában magyar nyelven szokott beszélni	Pered			Dunaszerdahely			Losonc			Khi
	N	szám	%	N	szám	%	N	szám	%	
Nagyszüleivel	34	33	97,1	35	32	91,4	35	35	100,0	ix
Magánlevelet írni	36	36	100,0	36	35	97,2	36	35	97,2	ix
Szomszédaival	36	36	100,0	36	36	100,0	36	32	88,9	bx
Gyermekeivel	30	23	76,7	26	23	88,5	23	21	91,3	ix
Barátaival	36	36	100,0	36	36	100,0	36	36	100,0	x
Ideggel városban	35	7	20,0	36	34	94,4	36	10	27,8	a
Házastársával	29	22	75,9	27	25	92,6	25	23	92,0	ix
Általában szlovák nyelven szokott beszélni	Pered			Dunaszerdahely			Losonc			Khi
N	szám	%	N	szám	%	N	szám	%		
Nagyszüleivel	34	0	0	35	0	0	35	2	5,7	ix
Magánlevelet írni	36	14	38,9	36	9	25,0	36	14	38,9	i
Szomszédaival	36	6	16,7	36	9	25,0	36	30	83,3	a
Gyermekeivel	30	1	3,3	26	3	11,5	14	9	64,3	ax
Barátaival	36	20	55,6	36	19	52,8	36	32	88,9	b
Ideggel városban	35	26	74,3	36	7	19,4	36	32	88,9	a
Házastársával	29	2	6,9	27	1	3,7	25	4	16,0	ix

Ebben a csoportban is azt látjuk, hogy Losonc a legszlovákosabb, utána Pered, majd Dunaszerdahely következik. Tudni kell persze, hogy a 14 értékelhető esetből csak 7-ben szignifikáns a különbség, s ebből is 3-ban az alacsony elemszám miatt a chi-négyzet-próba érvényessége kétséges. S épp e négy eset nem mérvadó Pered „szlovákossága” szempontjából, mivel az egyikben (szlovák nyelv használata a barátokkal) a különbség Pered és Dunaszerdahely közt elenyésző (nagy viszont Losonc és a másik kettő közt), egy másik esetben (magyar nyelv a szomszédokkal) nincs is különbség, a másik kettőben pedig idegenek megszólításának nyelvéről van szó városban, vagyis a perediek arról a városról nyilatkoztak, ahova a legtöbbet járnak.

Ez azt jelenti, hogy ebben a csoportban is szlovákosabb ugyan Pered Dunaszerdahely-nél, de a különbség nem nagy.

4. Az adatközlők nyelvhasználata a kevésbé központosított nyilvános nyelvhasználati szintereken

Ebbe a csoportba az olyan nyelvhasználati szintereket soroltuk, amelyek ugyan nyilvánosak, mégis inkább az emberek mindennapi életéhez kötődnek (templom, kultúregyesület, bolt,

vendéglő, sport). Ezek nem tartoznak közvetlenül az állami szférához, központosítottságuk mértéke amúgy is csekély. Bár az érintett intézmények alkalmazottait kötelezhetik állami jogszabályok vagy a szervezet vezetősége által kibocsátott rendelkezések ilyen vagy olyan nyelvhasználatra, a hatósági kényszer rendszerint nem túl erős és kifejezett. Az adatközlőkre nyelvi kötelezettségek nem hárulnak ugyan, de a másik fél nyelvhasználatára nyilván befolyásolhatja őket (s ez része „a nyelvi és társadalmi környezet nyomása”-nak). Az adatközlők szempontjából további jellemzője ennek a csoportnak – amely egyszerűsített meg is különbözteti a következőtől –, hogy az „ügyfél” nyelv választási szabadságát sok esetben növeli az alternatívák közötti válogatás lehetősége (magyar mise/szlovák mise, magyar kulturális rendezvény/szlovák kulturális rendezvény; nagyjából azonos választékú több bolt, nagyjából azonos színvonalú több étterem stb.), ezenkívül pedig – mivel többnyire nem létszükségleti tevékenységekről van szó – a beszélő a neki nem tetsző nyelv használatát elkerülheti úgy is, hogy az illető színteret mindenestül elkerüli (pl. nem sportol vagy nem jár szórakozóhelyekre).

6. táblázat

Az adatközlők magyar és szlovák nyelvhasználatára
Vágsellyén, Dunaszerdahelyen és Losonc
a kevésbé központosított nyilvános nyelvhasználati színtereken
(RSS-kutatás 1996; N = 108.)

Magyarul beszél	Vágsellye			Dunaszerdahely			Losonc		
	N	szám	%	N	szám	%	N	szám	%
Templomban	6	5	83,3	25	25	100,0	26	26	100,0
Kultúregyesületben	7	3	42,9	34	33	97,1	30	30	100,0
Boltban	23	17	73,9	36	36	100,0	36	27	75,0
Vendéglőben	16	8	50,0	30	30	100,0	32	19	59,4
Szórakozóhelyen	8	6	75,0	25	25	100,0	22	14	63,6
A sportban	2	2	100,0	17	17	100,0	15	7	46,7
Idegen megszólításakor	17	6	35,3	35	34	97,1	34	10	29,4
Szlovákul beszél	Vágsellye			Dunaszerdahely			Losonc		
	N	szám	%	N	szám	%	N	szám	%
Templomban	6	3	50,0	25	1	4,0	26	2	7,7
Kultúregyesületben	7	7	100,0	34	3	8,8	30	9	30,0
Boltban	23	18	78,3	36	5	13,9	36	35	97,2
Vendéglőben	16	13	81,3	30	2	6,7	32	31	96,9
Szórakozóhelyen	8	7	87,5	25	4	16,0	22	20	90,9
A sportban	2	2	100,0	17	4	23,5	15	14	93,3
Idegen megszólításakor	17	14	82,4	35	7	20,0	34	32	94,1

Az e színtéregyütteshez, ill. nyelv választási helyzethez kapcsolódó adatcsoport érdekessége, hogy úgyszólván mind a 14 esetben erősen szignifikáns az egyes településtípusok

adatközlői által szolgáltatott adatok közti különbség. A perediek itt városi nyelvhasználatukról nyilatkoznak,¹⁷ ezért teljesen érthető, hogy szinte minden esetben megelőzik Dunaszerdahelyt. Az viszont már magyarázatot igényel, miért előzik meg 7 esetben Losoncot is, holott Vágsellyén magasabb a magyarok aránya, mint Losoncon. Azon kívül, hogy nem mindenki nyilatkozott Sellyéről, ill. Galántáról, ahol még több a magyar, hanem jó néhányan Pozsonyról is, ahol kisebb arányban élnek magyarok, mint Losoncon, az esetek egy részében nyilván csak alkalmilag végzik az illető tevékenységet Sellyén, s ezért a nyelvhasználat minyelvűségének nem tulajdonítanak túl nagy jelentőséget. Ezzel szemben a losonciak, mivel folyamatosan kisebbségi helyzetben élnek, keresik és rendszeresítik az alkalmakat a magyar nyelv használatára. Saját városukról lévén szó, jobban is tudják, hol lehet magyarul beszélni, nyilván több az eladók, pincérek stb. közt a személyes ismerősök is. A perediek mintegy nincsenek annyira rászorulva, hogy Sellyén, Pozsonyban vagy Galántán magyar nyelvű szolgáltatásokat vegyenek igénybe, hiszen ez otthon a falujukban megadatik nekik: ahogy az alábbi táblázatból kiderül, saját falujukban egy kivétellel az összes érintett szintéren az összes adatközlő a magyar nyelvet használja:

7. táblázat

**Magyar többségű falusi (peredi)
adatközlők nyelvhasználata saját falujukban
a kevésbé központosított nyilvános nyelvhasználati szintereken
(RSS-kutatás 1996; N = 36.)**

Milyen nyelvet használ	N	Magyart		Szlovákot	
		szám	%	szám	%
Templomban	36	36	100,0	1	2,8
Kultúregyesületben	32	32	100,0	4	12,5
Boltban	36	36	100,0	4	11,1
Vendéglőben	33	33	100,0	5	15,2
Falusi rendezvényen	32	32	100,0	5	15,6
A sportban	22	22	100,0	3	13,6
Idegen megszólításakor	25	19	76,0	13	52,0

Megjegyzés: Itt és a 3. táblázatban az N a hiányzó válaszokon kívül nem tartalmazza azon adatközlők válaszait sem, akiknek saját bevallásuk szerint nincs tapasztalatuk az illető szintéren való nyelvhasználatról. A magyar és a szlovák nyelv használatára vonatkozó adatok nem adnak ki 100%-ot, mivel ugyanazon szintéren ugyanaz az adatközlő számos esetben mindkét nyelvet használja.

¹⁷ Az adatközlőknek föl kellett tüntetniük annak a városnak a nevét, ahova a legtöbbet járnak. 23-an Vágsellyét tüntették föl, 9-en Pozsonyt, 3-an pedig Galántát. Pozsonynak 1991-ben 442 197 lakosa volt, ebből 20 312 vallotta magát magyar nemzetiségűnek, az összlakosság 4,6%-a; Vágsellye és Galánta lakosságának nemzetiségi viszonyairól már fentebb volt szó. A táblázat csak a Vágsellyére vonatkozó peredi válaszokat tartalmazza, Pozsonyról és Galántáról az alacsony arányszám miatt nem volt értelme táblázatot készíteni.

A táblázat adatai arra utalnak, hogy a peredieket falujukban egy *gyakorlatilag egyenmű magyar világ* veszi körül. Ez oka lehet annak, hogy Vágsellyén és más városokban nem éreznek annyira erős késztetést, hogy magyar közeget keressenek (ha mégis, inkább csak azok, akiknek esetleg nyelvi nehézségeik vannak).

5. *Az adatközlők nyelvhasználata az erősebben központosított nyelvhasználati szintereken*

Ebbe a csoportba részben az *államigazgatáshoz* kapcsolódó szintereket soroltuk (bíró-ság, hivatal, rendőrség), részben pedig más, *szintén központilag szervezett* intézmények által meghatározott szintereket, ill. nyelvválasztási helyzeteket (munkahely, orvos, bank, posta). Szemben az előző csoporttal, itt olyan szinterekről, ill. nyelvválasztási helyzetek-ről van szó, amelyeket *vagy egyáltalán nem tudnak elkerülni az adatközlők, vagy nagyon nehezen, s gyakorlatilag nincs választási lehetőségük*, vagy csak nagyon korlátozott, ill. nagyon nagy áldozatot kellene hozni az esetleges nyelvileg megfelelőbb helyzet elérésé-ért. Itt is vannak átmeneti esetek, pl. a munkahelyre nem annyira jellemző, hogy „erőse-ben központosított”, viszont mint olyan szintér, amely egzisztenciális kényszert jelent a beszélő számára, nagyon is ebbe a csoportba illik.

A legtöbb esetben az egyes csoportok válaszai közt erősen szignifikáns a különbség. Érdekes, hogy szemben az előző csoporttal, az erősen központosított nyelvhasználati szintereken *Pered már Losonc mögé szorult*, ami egyrészt annak lehet a következménye, hogy Vágsellyén eleve magasabb a magyarok aránya (még inkább Galántán, bár Po-zsonyban meg alacsonyabb), másrészt pedig annak, hogy a számukra fontos, otthoni al-ternatívával nem rendelkező színhelyeken valószínűleg ők is igyekeznek úgy berendez-kedni, hogy anyanyelvüket minél többet használhassák.

8. táblázat

**Az adatközlők magyar és szlovák nyelvhasználata
Vágsellyén, Dunaszerdahelyen és Losoncon
az erősebben központosított nyilvános nyelvhasználati szintereken
(RSS-kutatás 1996; N = 108.)**

Magyarul beszél	Vágsellye			Dunaszerdahely			Losonc		
	N	szám	%	N	szám	%	N	szám	%
Munkahelyen	9	7	77,8	31	30	96,8	35	27	77,1
Orvosi rendelőben	23	11	47,8	35	34	97,1	35	12	34,3
A bankban	21	12	57,1	35	35	100,0	36	10	27,8
A postán	20	10	50,0	35	35	100,0	36	5	13,9
Bíróságon*	6	2	33,3	21	15	71,4	23	4	17,4
Hivatalban	19	7	36,8	35	33	94,3	35	7	20,0
Rendőrségen	16	4	25,0	25	25	100,0	31	0	0

A táblázat folytatódik!

* Megjegyzés: Mivel Vágsellye a felmérés idején nem volt járási székhely, nem lehetett ott bíróság sem. Az adatközlők valószínűleg automatikusan Galántára gondoltak. Ez arra figyelmeztet, hogy a peredi adatközlők esetében nem szabad azt gondolnunk, hogy az adatok valóban tisztán csak e városkára vonatkozhatnak.

Magyarul beszél	Vágsellye			Dunaszerdahely			Losonc		
	N	szám	%	N	szám	%	N	szám	%
Munkahelyen	9	9	100,0	31	14	45,2	35	30	85,7
Orvosi rendelőben	23	20	87,0	35	22	62,9	35	34	97,1
A bankban	21	17	81,0	35	5	14,3	36	35	97,2
A postán	20	15	75,0	35	6	17,1	36	35	97,2
Bíróságon	6	6	100,0	21	11	52,4	23	22	91,5
Hivatalban	19	17	89,5	35	18	51,4	35	34	97,1
Rendőrségen	16	14	87,5	25	10	40,0	31	31	100,0

Érdeemes megfigyelni, hogy ha e szinteknek megfelelőik vannak is a falujukban, ezek közt többnyire munkamegosztás van (pl. más ügyben megy helyben orvoshoz, más ügyben a járási székhelyen), ill. a munkahely esetében az adatközlők egy része Pereden, másik része pedig Sellyén (vagy máshol) dolgozik.

9. táblázat

**Magyar többségű falusi (peredi) adatközlők nyelvhasználata
saját falujukban, az erősebben központosított nyelvhasználati szintereken**
(RSS-kutatás 1996; N = 36.)

Milyen nyelvet használ	N	Magyart		Szlovákot	
		szám	%	szám	%
Munkahelyen	16	16	100,0	10	62,5
Orvosi rendelőben	31	30	96,8	11	35,5
A postán	35	35	100,0	3	8,6

Az adatközlők nyelvtudása

A magyar nyelvtudásra vonatkozó kérdésben a losonciak vallanak be legkevesebb anyanyelvi szintű nyelvtudást, a dunaszerdahelyiek a legtöbbit, de a különbség nem szignifikás, s ráadásul a chi-négyzet-próba érvényessége az alacsony elemszám miatt kétséges.

Ugyanakkor a szlovák nyelvtudás esetében mind a „rosszul beszél szlovákul”, mind a „nagyon jól beszél szlovákul” alapján Losonc – Dunaszerdahely – Pered a sorrend, vagyis a perediek vallanak be leggyöngébb szlovák nyelvtudást, holott nekik elvben több lehetőségük van a szlovák nyelv gyakorlására, mint a dunaszerdahelyieknek. A szlovák nyelvtudás esetében a különbség enyhén szignifikáns. A peredieknek a dunaszerdahelyieknél nagyobb mértékű rossz, ill. kisebb mértékű jó szlováktudása némileg meglepő. Úgy néz ki, mintha a szlovákokkal való nagyobb érintkezés eddig inkább csak a magyar nyelvtudás visszaszorulását vagy elbizonytalanodását idézte volna elő a peredi adatközlőkben, odáig még nem jutottak el, hogy szlovák nyelvtudásuk jobb legyen a dunaszerdahelyieknél. Persze az is lehetséges, hogy egyszerűen kisebb az anyanyelvi önbizalmuk,

ennek pedig kézenfekvő oka a városiaknál nagyobb fokú nyelvjárási(as) beszédmódjuk. Önbevallásról lévén szó, az adatokból nem lehet messzemenő következtetéseket levonni.

10. táblázat

**A magyar anyanyelvű adatközlők
magyar és szlovák nyelvtudása saját bevallásuk alapján
településtípusok szerint
(RSS-kutatás 1996; N = 108.)**

A magyar nyelvtudás szintje	Pered		Dunaszerdahely		Losonc		Összesen	
	szám	%	szám	%	szám	%	szám	%
Jó	1	2,9	2	5,6	5	14,7	8	7,6
Nagyon jó	0	0,0	2	5,6	2	5,9	4	3,8
Anyanyelvi szintű	34	97,1	32	88,9	27	79,4	93	88,6
Összesen	35	100,0	36	100,0	34	100,0	105	100,0
A szlovák nyelvtudás szintje	Pered		Dunaszerdahely		Losonc		Összesen	
	szám	szám	%	%	szám	%	szám	%
Sohogy sem beszél	0	0,0	1	2,8	1	3,0		1,9
Nem beszél, csak ért	0	0,0	2	5,6	0	0,0		1,9
Alig néhány szót	2	5,7	1	2,8	0	0,0		2,9
Nem nagyon jó	6	17,1	6	16,7	0	3,0		12,5
Jó	18	51,4	19	52,8	14	42,4	51	49,0
Nagyon jó	5	14,3	4	11,1	11	33,3	20	19,2
Anyanyelvi szintű	4	11,4	3	8,3	6	18,2	13	12,5
Összesen	36	35	100,0	100,0	33	100,0	104	100,0

Tanulságok, összegzés

Bár adataink egyik nyelvválasztási helyzetben, ill. nyelvhasználati szintéregyüttesen sem igazán meggyőzőek, összességében mégis feltűnő, hogy a perediek nyelvválasztása többnyire nagyobb mértékben mutat a szlovák nyelv irányába, mint a dunaszerdahelyieké, pedig a dunaszerdahelyiek közül saját bevallásuk szerint többen vannak, akik jobban beszélnek a szlovák nyelvet. A nyelvválasztást befolyásoló külső tényezők közül hármat vizsgáltunk: az elsőt a többi beszélő alkotja, a másodikat a nyelvi, ill. társadalmi közeg, annak normái és attitűdjei, a harmadikat pedig a politikai kontextus. Pered nagyobb fokú szlovákossága azzal magyarázható, hogy község lévén, nem annyira önálló, mint Dunaszerdahely, így annak ellenére, hogy a magyarok részaránya Pereden valamivel még magasabb is, mint Dunaszerdahelyen, a perediek nagyobb mértékben vannak rászorulva a „szlovák világra”, mint a dunaszerdahelyiek: számos ügyüket Vágsellyén, Pozsonyban vagy Galántán intézik, sokan ott is dolgoznak, ezeken a településeken pedig a szlovákok vannak többségben. Ez a peredieket fogékonyabbá teheti a szlovák nyelv iránt, amely azután a kisközösségi és a magán-szférába is behatol, és ott is nagyobb mértékben van jelen, mint Dunaszerdahelyen.

Mindezt azonban egyelőre csupán feltételezéseknek kell tekintenünk, amelyeket adataink támogatnak ugyan, de nem bizonyítanak, elsősorban azért, mert a vizsgálati minta nem volt reprezentatív, másodsorban pedig azért, mert a vizsgált csoportokhoz tartozó adatközlők válaszai közti különbség szignifikanciáját csak mindhárom csoport vonatkozásában vizsgáltuk. Egyébként a vizsgált esetek jelentős részében *volt* szignifikáns a különbség a három csoport válaszaik között: összesen 92 esetet vizsgáltunk, ebből 41-ben volt a különbség inszignifikáns, 6-ban csaknem szignifikáns, 45 esetben pedig szignifikáns. Ám ebből a 45-ből az egyes cellákban található alacsony elemszám miatt a chi-négyzet-próba érvényessége 7 esetben kétséges volt, vagyis megbízható chi-négyzet próba alapján a különbség 38 esetben volt szignifikáns: ebből 32 esetben a különbség erősen, 6 esetben pedig enyhén szignifikáns volt. Ez meglepően magas arány, hiszen azt jelenti, hogy a vizsgált esetekből minden harmadikban kétségtelenül volt statisztikailag szignifikáns különbség az adatközlők válaszaik között. Csak azt nem tudhatjuk, hogy ez milyen mértékben tudható be a *többségi / kisebbségi* különbségének, s milyen mértékben a *város / falu* különbségnek.

Hivatkozások

- Bartha Csilla 1999. *A kétnyelvűség alapkérdései*. Budapest: Nemzeti Tankönyvkiadó.
- Fishman, Joshua A. 1972. *Language in Sociocultural Change*. Stanford, California: Stanford University Press.
- Gal, Susan 1991. Kódváltás és öntudat az európai periférián. Kontra Miklós szerk., *Tanulmányok a határainkon túli kétnyelvűségről*, 123–157. Budapest: Magyarországi Kutató Intézet.
- Gibbons, John 1992. *Sociology of Language*. William Bright ed., *International Encyclopedia of Linguistics*. Volume 4, 22–25. New York – Oxford: Oxford University Press.
- Gyurgyík László 1994. *Magyar mérleg*. Pozsony: Kalligram.
- Kontra Miklós 1996/1998. Magyar nyelvhasználat határainkon túl. Kontra Miklós – Saly Noémi szerk., *Nyelvmentés vagy nyelvárulás? Vita a határon túli magyar nyelvhasználatról*, 395–407. Budapest: Osiris Kiadó.
- Kontra Miklós 1998. *Final Report to the Research Support Scheme on 'The Sociolinguistics of Hungarian Outside Hungary'*. Budapest: Linguistics Institute of the Hungarian Academy of Sciences. (Kézirat.) <http://e-lib.rss.cz/diglib/pdf/22.pdf>
- Kontra Miklós 1998/1999. Jog, nyelvészet és nyelvművelés. Kontra Miklós, *Közérdekű nyelvészet*, 57–64. Budapest: Osiris Kiadó.
- Lanstyák István 2000. *A magyar nyelv Szlovákiában*. Budapest–Pozsony: Osiris Kiadó–Kalligram Könyvkiadó–MTA Kisebbségkutató Műhely.
- László Béla 1998. A (cseh)szlovákiai oktatásügy szerkezete, valamint közigazgatási és jogi keretei 1945 után. Tóth László szerk., *A (cseh)szlovákiai magyar művelődés története 1918–1998, II. (Oktatásügy, közművelődés, sajtó)*. Budapest: Ister.
- Skutnabb-Kangas, Tove 1997. *Nyelv, oktatás és a kisebbségek*. Budapest: Teleki László Alapítvány.